

UNG KIRKE I SØR-AFRIKA

Om grunnleggelsen av «Den evangelisk lutherske kirke i Sør-Afrika, Sørøstregionen»

av

I. E. HODNE

«Den evangelisk lutherske kirke i Sør-Afrika, Sørøstregionen» ble konstituert på kirkemøtet på Kwa Mond, Zululand, 5.—10. juli 1960, med fire misjonssynoder (kirker) som deltagere. Det var Berlinmisjonen, Svenska Kyrkans Mission, Den Amerikansk Lutherske Misjon og Det Norske Misjonsselskap. På kirkemøtet 1962 ba også Hermannsburgmisjonen om at dens synode måtte bli medlem fra januar 1963. Nå er det bare Den Hannoveranske Frikirkens misjon som står utenfor. Den nye kirke har omlag 100 000 medlemmer.

Da vi regner med at det i Sør-Afrika er ca. 700 000 lutheranere, utgjør jo denne kirke bare en liten del av luthersk misjonsarbeid i dette område. Men det er likevel en gledelig begivenhet at fem ulike misjonsselskaper har maktet å skape en forenet kirke. Medlemmene i denne kirke er zulu-, swazi- og xhosatalende. Da disse stammer også bor utenom Natal (de er spredt så å si over hele republikken Sør-Afrika), og det foreløpig ikke eksisterer noe forenet luthersk arbeide i de øvrige provinser, har den nye kirken også menigheter i Kapprovinsen, Oranjeriikstaten og Transvaal samt i protektoratet Swaziland. Dette gjør at administrasjonen blir omfattende og enkelte distrikter store, og det fordyrer administrasjonen. En håper derfor på at det skal bli flere regionalkirker. En gledelig utvikling i denne retning er at Berlinmisjonens to synoder, Sør-Transvaal og Nord-Transvaal, er gått sammen til én regionalkirke, med biskop P. G. Pakendorf som leder (1963). Hvis Hermannsburgmisjonen ville slutte seg til denne kirke, ville mye være vunnet. Det arbeides ellers med en føderasjon av innfødte og hvite kirke i Sør-Afrika, og et forslag til konstitusjon er allerede utarbeidet.

Det er 50 år siden lutheranerne i Natal begynte å samarbeide. Det var i 1912 at Svenska Kyrkans Mission, Berlinmisjonen og Det Norske Misjonsselskap gikk sammen om felles lærerskole, presteskole og evangelistskole. På programmet sto også felles litteratur. I 1928 kom Den Amerikansk Lutherske Misjon med, og i 1938 også Hermannsburgmisjonen. Det tok altså luthersk misjon i Natal ca. 25 år å etablere et samarbeid, og selv da var det langt fra det en kunne ønske det skulle være. Det er likevel klart at denne samling av lutherske misjoner har påskynnet utviklingen mot en luthersk kirke i «sørøstregionen». Ja, en kan til og med si at den i mange tilfelle ble initiativtagende.

I en artikkel om «Den evangelisk lutherske bantukyrkje i Sør-Afrika» i Norsk Tidsskrift for Misjon, 1955, har jeg behandlet denne sak og kort skissert utviklingen til 1955. I denne artikkel vil jeg særlig behandle den senere utvikling som ledet direkte frem til kirkedannelsen «Den evangelisk lutherske kirke, Sørøstregionen».

I 1946 hadde konstitusjonskomitéen for de samarbeidende lutherske misjoner i Natal ferdig et utkast til konstitusjon for en føderasjon av lutherske kirker i området. Samarbeidskomitéen for de lutherske misjoner godtok dette forslag. Men utkastet måtte granskes påny da endel endringsforslag var kommet inn fra ulike misjoner. I denne sammenheng reiste det seg røster i konstitusjonskomitéen om at målet for en sammenslutning måtte formuleres mer bestemt, og det ble pekt på at tiden nå var kommet til å ta skrittet mot målet: en selvunderholdende, forenet kirke. For å komme videre ble det foreslått å velge en rådgivende synode med to innfødte og to misjonærer fra hver synode eller misjon. Denne synode skulle møtes hvert tredje år. Samarbeidskomitéen ble bedt om å påskynne sammenslutningen av kirkene ved å klarlegge følgende punkter: 1) Leder for den forenede kirke (biskop eller superintendent). 2) Økonomiske forhold nødvendige for selvunderhold. 3) Rettigheter og ansvar i forbindelse med selvunderhold. 4) Retten til eiendommene. 5) Kirken og institusjonene (lærerskole, presteskole, bibelskole, sykehusene etc.). 6) Kirken og misjonene. — De samarbeidende lutherske

misjoner godtok forslaget. Den rådgivende synode ble valgt og kom sammen 8. september 1949. Endelig hadde en nådd frem til noe som skulle påskynde utviklingen. I denne komité satt det både innfødte og hvite side om side, og alle hadde samme talerett og voteringsrett. Denne synode arbeidet i 7 år, og det var ikke lite den maktet å gjennomarbeide og ta standpunkt til. Først reviderte den hele konstitusjonsforslaget, behandlet spørsmål om felles prestedrakt, ny alterbok og salmebok, menighetsbladet, kirkeofringer, prestelønningene og andre praktiske forhold i kirkene. Det aller viktigste var vel at de lutherske misjoner nå på alle områder var i den aller nærmeste kontakt med de innfødte kirkeledere. Samarbeidet i den rådgivende synode viste seg å være et lykkelig trekk både for innfødt og europeer.

Et nytt fremstøt var «The Preparatory Assembly» som møtte i Durban 14. og 15. november 1957. Gang på gang hadde innfødte ledere hevdet at det vanlige kirkefolk ikke forsto hvorfor lutheranerne skulle være adskilt. En var klar over at dette skille var arvegods fra Europa eller Amerika. «Men nå er vi i Sør-Afrika og ønsker å være forenet,» sa de. «Hvorfor skiller dere oss?» På dette møte ble det særlig understreket at tiden for en sammenslutning var kommet — enten en føderasjon eller en forenet kirke. Og nettopp sorgen over en splittet lutherdom var med å bane veien fremover.

Det varte da heller ikke lenge før det avgjørende skritt fremover ble tatt. Dagene 18. og 19. oktober 1958 ble det holdt et stort kirkemøte i Christianenburg i nærheten av Durban, «The Constituent Assembly», som det ble kalt. De fleste lutherske misjonsselskaper og innfødte synoder i det sørlige Afrika — republikken Sør-Afrika, Sørvest-Afrika og Sør-Rhodesia — var representert. Møtet var sammenkalt av de samarbeidende lutherske misjoner i Natal, og målet var i første rekke om mulig å nå fram til en sammenslutning av lutheranerne i Natal til en forenet regionalkirke. Dessuten siktet en på å danne et forbund av lutherske kirker i Sør-Afrika. Følgende sendte representanter: Fra Natal: Berlinmisjonen, Svenska Kyrkans Mission, Den Amerikansk Lutherske Misjon og Det Norske Misjonsselskap, sam-

men med de respektive innfødte synoder; fra Transvaal, Oranjeristatene og Kapprovinsene: Berlinmisjonen og deres synoder; fra Sørvest-Afrika: Det Rhinske Misjonsselskap og Det finske Misjonsselskap med deres synoder. Det var omlag 40 representanter fra de nevnte selskaper og synoder. Hermannsburgmisjonen, den Hannoveranske Frikirke og endel lutherske kirker som arbeider mellom den hvite befolkning, hadde sendt observatører til møtet. Dessuten var misjonsdirektør Søvik fra Det Lutherske Verdensforbund tilstede.

Det var ingen lett oppgave å forene lutheranerne i en regional kirke. Men trangen til enhet var så stor at ingen vansker kunne skremme. Det ble besluttet at de fire synoder i Natal skulle slutte seg sammen til en forenet kirke og innen 1½ år sammenkalle første felles kirkemøte. I mellomtiden skulle en komité arbeide videre med grunnlag og retningslinjer for sammenslutningen. Hele kirkesammenslutningen skulle om mulig være avsluttet innen tre år. Overfor de kirker som sendte observatører, ble det understreket at døren sto åpen for dem til å bli med når de fant tiden mer passende. Dette gjaldt Hermannsburgmisjonen og Den Hannoveranske Frikirke. Tidligere er nevnt at Hermannsburgerne kom med fra 1963.

Sammenslutningskomitéen (Union Committee, forkortet U.C.) besto av tre mann fra hver av de fire misjoner og synoder som hadde gått inn for en felles kirke. Berlinmisjonen og dens synode, Zulu-Swazi-Xhosa Synoden, Det Norske Misjonsselskap og Den Norsk Lutherske Zulusynode, Den Amerikansk Lutherske Misjon og Mankankanana Synoden (Mankankanana er navnet på Schreuder), Svenska Kyrkans Mission og dens synode, Den Evangelisk Lutherske Zulukirke. Det ble i alt 24 mann. Hermannsburgmisjonen og dens synode sendte først 6 observatører, som faktisk helt fra begynnelsen deltok på like linje med de andre. Når denne kirken så snart kunne slutte seg til felleskirken, er nok en av årsakene den at de ble tatt med i arbeidet på en broderlig måte, og at tilbørlig hensyn ble tatt til deres synspunkter (de representerer som kjent den mest ortodokse og konservative gruppe). Da de selv ikke følte seg helt tilfreds med bare å sende

observatører tok deres konferanse i juli 1959 opp spørsmålet om å sende delegerte, siden U.C. jo bare arbeidet med forberedelsen for felleskirken. Fra høsten 1959 ble de derfor med i U.C. på like linje med alle de andre.

Alle de nevnte synoder, med unntak av Hermannsburgernes, hadde allerede før kirkesammenslutningen tatt i bruk den konstitusjon de samarbeidende lutherske misjoner og den rådgivende synode hadde utarbeidet. Dette skapte usynlige bånd synodene imellom som snart krevde synlige utslag. U.C. besto altså av 30 mann. Komitéen ble oppdelt i tre seksjoner, en for teologi, en for organisasjon og en for økonomi, dvs. 10 mann i hver underkomité. Vanligvis arbeidet seksjonene hver for seg et par dager, og så kom en sammen i plenum og diskuterte forslagene fra underkomitéene. U.C. hadde bare fått 18 måneder å arbeide på, så tiden var knapp. Da en regnet med at det ville ta litt tid fra sammenslutningen var vedtatt til den ble en virkelighet, gikk en ut fra at det ville ta tre år innen alle synoder var de facto i felleskirken. Denne tiden holdt godt, og innen den tid var også Hermannsburgerne med, noe en absolutt ikke turde ha noe håp om da en begynte. U.C. fikk også i oppdrag å planlegge og sammenkalle kirkemøtet på Kwa Mondi 1960.

Det var betydelige mengder av opplysninger angående administrative, økonomiske og teologiske spørsmål en måtte samle og gjennomarbeide på den tilmålte tid, og det tjener U.C. til ros at den i juli 1960 kunne legge frem vel overveiede forslag for den konstituerende forsamling. Forslagene ble da i alt vesentlig vedtatt. Sakene som ble drøftet i alle seksjoner var meget viktige for kirkens videre utvikling, men i denne sammenheng vil jeg vesentlig begrense meg til de teologiske spørsmål, dvs. teologiseksjonens arbeid – og også nevne noe fra organisasjonssektoren.

Allerede på møtet i Christianenburg 1958 ble spørsmålet om apostolisk suksesjon kastet inn i diskusjonen. Svenska Kyrkans Mission og dens synode var de eneste av lutheranerne i Sør-Afrika som hadde biskop. Da de ved ordinasjonen av biskop Helge Fosseus i tillegg til en biskop fra Sverige også innbød den

anglikanske erkebiskop i Cape Town, Jost de Blank, til å assistere, ble det tatt ille opp av de andre lutheranere i Sør-Afrika. Nå ble heldigvis ikke erkebiskopen med. Han begrunnet sitt fravær med at Svenska Kyrkan hadde ordinert kvinner som prester, og han kunne derfor ikke overvære den høytidelige handling. Dermed la noe av indignasjonen seg, men saken var stadig levende. For å få klarhet og om mulig ro omkring den, ble følgende spørsmål stillet Svenska Kyrkans Mission: 1) Hva lærer S.K.M. og dens synode om det historiske episkopat? Er det et esse for kirken eller et bene esse? 2) Vil S.K.M., når felleskirken blir en realitet, kreve at kirkens biskop eller president ordineres inn i den apostoliske suksesjon? 3) Vil den kreve ny ordinasjon eller velsignelse av det øvrige presteskap i felleskirken fra dem som har apostolisk suksesjon? Vil den godta ordinasjon av presteskapet fra en biskop, president eller superintendent som ikke har apostolisk suksesjon? Biskop Fosseus sa han var glad for å kunne svare på disse spørsmål. Det er riktig at den svenske kirke har den apostoliske suksesjon, fordi de nye evangeliske biskoper ved reformasjonstiden ble ordinert av de gamle katolske biskoper, som godtok den evangeliske lære. Men den lærer ikke at episkopatet er grunnlaget for kirken; det er ikke et esse, men et bene esse. Av dette følger at det ikke kan bli tale om en ordinasjon eller velsignelse av presteskapet, og heller ikke ordinasjon av biskop, president eller superintendent til apostolisk suksesjon. Den ordinasjon prestene har, vil bli godtatt enten den er foretatt av biskop, president eller superintendent uten apostolisk suksesjon.

Et annet spørsmål som også ble behandlet, var nattverdfellesskap med andre kirker. Opprinnelig var det vi norske som «forsyndet» oss her. Ved vår felles lutherske lærerskole på Umpumulo med 200 elever var over halvparten medlemmer av andre kirkesamfunn. Spørsmålet ble da om en skulle la elever fra andre kirker som ønsket det, gå til alters hos oss. Etter inngående overveielser der bl. a. spørsmålet ble lagt frem for generalsekretær E. Amdahl, som jo er Luther-kjenner, bestemte vi å motta elever fra andre kirkesamfunn til vårt alterbord ut fra gjestepriinsippet.

Med denne handling utelukket vi oss selv fra nattverdfelleskap med Hermannsburgerne, og amerikanerne likte det heller ikke. En komité, som hadde arbeidet med saken, kom med følgende forslag: Lutherske alter for lutherske nattverdsgjester og lutherske talerstoler for lutherske talere. Denne klare definisjon skapte imidlertid mye diskusjon, og saken ble overlatt til U.C. for videre behandling. Hermed var to spørsmål som skulle skape mange vansker, brakt på bane.

U.C. måtte tross et klart svar fra biskop Fosseus ta spørsmålet om episkopatet opp til inngående drøftelse. At spørsmålet om biskop var et avgjørende spørsmål for afrikaneren, viser allerede referatet fra den lutherske konferanse for hele Afrika som møtte i Marangu i november 1955. Overhøvdingen Thomas Marealle II tok opp spørsmålet og hevdet at andre kirker var mer respektert og høyere vurdert fordi de hadde biskop. Han fikk støtte fra flere kirkeledere fra Afrika. Nå var jo de fleste lutherske misjons-selskaper i S.A. fortrolig med biskopordningen. Både tyskerne og vi var vel kjent med denne ordning, og det var i grunnen bare amerikanerne som ikke var vant med den. Når de fleste misjonærene vegret seg for å innføre biskopordningen, var det fordi en biskop velges for livet. Og med det kjennskap misjonærene har til stabilitet, arbeidsytelse, utholdenhet og modenhet hos de innfødte, var en noe betenkt. På oppfordring av «Marangu 1955» tok Det Lutherske Verdensforbund initiativet til å samle opplysninger om episkopatet og andre former for ledelse av en kirke. Dette skriv ble utarbeidet av biskop F. Birkeli. Dessuten hadde en for hånden et meget omhyggelig utarbeidet skrift om episkopatet fra Den Evangeliske Kirke i Buhaya, skrevet av svenske, danske og tyske misjonærer sammen med innfødte ledere av kirken. Denne komité viser i alt til 42 bøker av svenske, amerikanske, engelske og tyske forfattere som er benyttet ved utarbeidelsen.

Det var helt naturlig at den svenske synode — Den Evangelisk Lutherske Zulusynode — som jo hadde biskop fra før, gjorde alt den kunne for å få en biskop som leder for felleskirken. I et skriv til U.C. nevnte den flere ting som talte for at den nye

kirken burde bli en biskopkirke: Episkopatet er gammelt og finnes allerede i Det Nye Testamente (1. Tim 3. 1; Fil. 1. 1). Titelen «biskop» er genuint kirkelig og brukes bare av kirken. Episkopatet er en arv fra oldkirken. Vår store leder Luther hadde ikke noe i mot episkopatet, og i dag er det mange lutherske kirker verden over som har episkopatet. Sist, men ikke minst, kan det hevdes at episkopatet møter et dypt behov hos zulu-folket og hos afrikaneren i det hele tatt.

Rektor ved presteskolen, pastor K. Tärneberg, selv svenske, la i et kort resymé frem en oversikt over det nytestamentlige bruk av ordet «episcopos», reformatorenes syn på episkopatet og episkopatet slik det finnes blant lutheranerne i dag. De to innlegg gikk i samme retning. Begge foreslo å innføre episkopatet i den nye kirke helt fra begynnelsen.

Som nevnt tidligere var de fleste misjonsselskaper vel kjent med biskopordningen. Men i et land der den anglikanske kirke er så pass sterk som i Sør-Afrika måtte en gardere seg mot påvirkning fra denne side. En ble derfor enig om å få klarhet over hva vi som lutheranere legger i episkopatet. Dette ble gjort i en positiv form (hva en luthersk biskop er) og i en negativ form (hva en luthersk biskop ikke er).

Det er jo en kjent sak for oss hva en biskop er, så det skal jeg ikke si noe om i denne sammenheng. Men for de innfødte prester, evangelister og menighetslemmer var det viktig å få frem forskjellen mellom luthersk, anglikansk og katolsk syn i denne anledning. Det fikk en best frem i negative satser. Biskopen er ikke det nødvendige uttrykk for en sann kirke, i tillegg til ord og sakrament. Hans stilling er ikke avhengig av en sammenhengende kjede av biskoper fra apostlene, som en del av anglikanerne og de romersk katolske hevder. Han får ikke ved ordinasjonen en egen åndelig habitus (*character indelebilis*), som setter ham høyere enn andre mennesker. Han er ikke en mektig høvding som skal herske over kirken. Han er ikke alene ansvarlig for kirkens liv. Han har ingen spesielle oppgaver når det gjelder konfirmasjon. (I den anglikanske kirke kan bare biskopen konfirmere.) Og selv om han vanligvis er ordinator av

prestskapet, kan kirken om nødvendig delegere dette arbeid til andre. Han står ikke over kirkens lover, og han kan bli fjernet fra sitt embete hvis hans lære eller liv ikke er i samsvar med Guds ord.

En biskops oppgave blir angitt i noen konsise setninger. Hans første oppgave er, sammen med de andre prester, å forkynne evangeliet og å forvalte nattverd og dåp. Han er *custos veritatis* (overvåker den rette forkynnelse og lære), normalt *ordinator ministrorum, pastor pastorum og visitator ecclesiae*.

Mankankanana Synoden sendte september 1959 et memorandum til U.C. der den tok bestemt avstand fra det anglikanske og romerske syn på episkopatet som et esse for kirken. Den henstilte til de innfødte omhyggelig å overveie de ulike former for kirkeledelse. Den understrekte at episkopatet trolig kan bringe kirken mange velsignelser, men at det neppe tjener saken best allerede fra begynnelsen å binde seg til en biskopelig ordning. Den nye kirken trenger tid til å finne seg selv og til å bli kjent med de åndelige gaver Gud har gitt kirkens ledere, dvs. prester og evangelister. Den foreslår derfor at kirken begynner med en president som blir valgt for en bestemt periode, og at kirken senere etter 5, 10 eller 15 år tar opp spørsmålet om episkopatet. I samsvar med dette memorandum vedtok kirkemøtet på Kwa Mondi 1960 at spørsmålet om et episkopat for kirken skulle utstå til senere. Kirken valgte riktig nok biskop Fosseus som leder, og på den vis kom episkopatet forsåvidt inn bakk døren. Men det ble uttrykkelig understreket at han ikke ble valgt som leder fordi han var biskop, og at vedtaket om en senere avgjørelse av spørsmålet sto ved makt. Han ble valgt som leder for fire år. Senere er det blitt bestemt at kirken skal være en bispekirke.

Spørsmålet om nattverdfellesskap ble løst ved et kompromiss. Hermannsburgerne gikk med på gjesteprinsippet under forutsetning av at hver enkelt fremmed kommunikant ble gjort oppmerksom på det lutherske syn på nattverden (særlig realpresensen). I zulukirken kan dette kontrolleres, da alle nattverdgjester må melde seg før nattverdhandlingen. Dette gjør en for å hindre at utelukkede kommer til nattverdbordet. Og når det gjelder

lutherske talerstoler for lutherske talere ble dette prinsipp gjort noe «smidigere», selv om det gjelder som hovedregel.

Det ble også en lengere teologisk debatt om par. 2 i konstitusjonen: Kirkens trosgrunnlag. Foruten N. T., G. T., Apostolicum, Nicenum, Athanasium og Augustana invariata forlangte Hermannsburgerne at også konkordieformelen skulle være med. Vår kirke greier seg som kjent uten denne, likeså svenskene. Berlinmisjonen og amerikanerne (Evangelical Lutheran Church, nå Amerikan Lutheran Church) var heller ikke for at sistnevnte skrift skulle bli tatt med. Også her måtte en finne et kompromiss. En gikk med på at Konkordieboken ble benyttet som «guide» under studiet ved de teologiske fakulteter. Bare på dette grunnlag kunne den regnes med.

Denne oversikt viser at det også teologisk var mange skjær i sjøen. Men det viktigste av alt var likevel villigheten til å løse problemene. Og det tjener både misjonærer og innfødte ledere til ros at, om det så aldri så mørkt ut, gav en ikke opp håpet om å få en felles kirke. Det viste seg også at vi var alle lutheranere, og at vi hadde det vesentligste felles: sola scriptura og sola fide. Denne enhet kom tydelig frem i et lite skrift — «United Testimony» — som ble anerkjent som rettesnor for kirken. Det gir i en kort og konsis form uttrykk for hva vi lutheranere tror og mener. Samtidig som det er en kort bekjennelse bygget på Bibelen og bekjennessskriftene, er det en stor hjelp for de av kirkens arbeidere — evangelister, lærere og bibelkvinner — som ikke på annen måte har adgang til bekjennessskriftene.

Allerede før 1960 hadde de lutherske synoder blitt enige om felles liturgi, salmebok og presteklær. For å oppnå dette måtte ofte nasjonalt arvegods sjaltes ut. Merkelig nok var det ofte de innfødte selv som nødig ville gi slipp på noe de hadde fått fra fedrene (misjonærene).

Så må vi ganske kort skissere kirkens organisasjon. Kirkens høyeste autoritet er kirkemøtet som samles en gang om året. Dette har likevel innskrenket makt når det gjelder tro og lære. Det kan ikke vedta noe i forbindelse med tro og lære uten at det er anbefalt av «prestenes råd», dvs. biskop, 6 tilsynsmenn

(proster) og 6 vanlige prester. Biskopen har også høve til å utsette en slik sak når han mener den ikke er tilstrekkelig behandlet. Kirken ledes av en biskop med 6 proster. Mellom kirkemøtet er kirkerådet den høyeste instans. I rådet sitter biskop, 6 proster, endel prester og endel legfolk.

Kirken regner med at den med 100 prester og 200 evangelister i alt vesentlig skal kunne betjene menighetene i det vanlige menighetsarbeide, og det er derfor ikke plass til misjonærer der. Men det er ypperlige muligheter for misjonsinitiativ i de 6 kommisjoner eller avdelinger for 1) evangelisering, 2) stewardship, 3) kristen oppseding (religionsundervisning, søndagsskole og kristne lærerlag), 4) diakonat, 5) ungdomsarbeid, 6) misjon. I dag er det bare ungdomsarbeidet som har innfødte leder. Sykehusene drives fortsatt av misjonene, men kirken er representert i sykehusadministrasjonen. For presteskolen, forskolen til denne og litteraturarbeidet gjelder særbestemmelser så lenge misjonene er de økonomisk ansvarlige. Ennå er det bare to innfødte prester som foreleser ved presteskolen, og det vil nok ta tid før kirken makter å overta denne institusjon. Og fortsatt er det stort behov for misjonærer i de forskjellige kommisjoner innen kirken. En av våre eldste og mest betydelige innfødte prester, M. J. Mpanza, sier det slik (i forbindelse med 50-årsjubileet for de samarbeidende lutherske misjoner): «Vi håper at våre amerikanske og europeiske misjonærer ikke forlater oss, og heller ikke hjemmestyrene. Vi er meget takknemlige og står i stor gjeld til de ulike misjonsstyrer for hva de har gitt Afrikas folk. Deres modige og hengivne misjonærer har utrettet store ting i vårt land. Deres graver og gravstøtter er blomster som pryder vårt land og gjør det enda vakrere.»

L I T T E R A T U R

- Credo. Lutheran Theological Journal for Southern Africa, vol. VIII, no. 2.
- Memorandum on The Lutheran World Federation. Lutheran Episcopacy. May, 1957.
- Report re the Episcopal Office, by K. Tärneberg. May, 1959.
- Constitution of the Evangelical Lutheran Church (Zulu-Khosa-Swazi Region).
- Marangu. A Record of the All-Africa Lutheran Conference. Marangu, Tanganyika, East Africa, November 12-22, 1955, 1956.
- Episcopacy. Study Summaries discussed with African Representatives of the Evangelical Church of Buhaya.
- Lutheran Episcopacy. A Study in Church Order. Lutheran World, vol. VII pp. 337-350.
- The Evangelical Lutheran Church Zulu-Khosa-Swazi Region, by Helge Fosseus. Lutheran World, vol. VIII, s. 112-116.